

Citation style

Pešek, Jiří: review of: Jan Rychlík, Československo v období socialismu 1945–1989, Praha: Vyšehrad, 2020, in: Český časopis historický, 2021, 4, p. 963-969, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/03da2f333fdc449e8fa1e1f1686abac2>

český časopis historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

tak není možné s autory o čemkoli polemizovat, interpretace v knize ustupuje argumentaci pramenů. Ta je často podepřena nikoli jediným pramenem, ale informacemi z více zdrojů.

Dějiny Komunistické strany Československa IV. tak představují jeden ze základních stavebních kamenů moderního historického výzkumu. Nejednomu historikovi ušetří čas, který by jinak trávil základním výzkumem v archivech. Z kvalit prvního dílu tak lze vyvozovat, že se historická obec může v následujících letech těšit na dokončení monumentální syntézy dějin Komunistické strany.

Marek Skála

Jan RYCHLÍK

Československo v období socialismu 1945–1989

Praha, Vyšehrad 2020, 415 s., ISBN 978-80-7601-334-6.

Syntetických nebo přehledových prací týkajících se dějin poválečného Československa se v posledních letech objevilo několik.¹ Výrazné místo mezi nimi zaujímá obsáhlá syntéza z pera znalce zejména česko-slovenských vztahů, odborníka na dějiny Ukrajiny a Balkánu, Jana Rychlíka. Autor si téma vymezil snad poněkud svérázně: zahrnul do něj sice i poválečnou tzv. Třetí republiku 1945–1948, líčení však ukončil volbou Václava Havla prezidentem na konci roku 1989 a následující trojletí československého porevolučního postupného rozchodu se socialismem i se Slováky již nechal zcela stranou pozornosti. Rychlík slovenskou problematiku ve výkladu cíleně vynechal a odkázal na své syntetické zpracování tohoto tématu.² Předložená práce, vycházející z autorových vysokoškolských přednášek, je deklarována jako produkt základního výzkumu: „Mým úmyslem při psaní této knihy bylo jít pokud možno ‚ad fontes‘ a vycházet primárně z původního archivního materiálu a dobového tisku.“ Ovšem: „V některých případech jsem oproti svému původnímu záměru musel vycházet z tzv. druhostupňových pramenů, tj. z odborné literatury“ (s. 11).

Právě literatuře, nikoliv však charakteristice použitých archivních pramenů věnoval autor poměrně rozsáhlou, nesporně cennou, úvodní kapitolu. Zde vytýčil také koncepci této syntézy. Jeho záměrem bylo ukázat, „jak se idea socialismu a komunismu vyvíjela od ideálu, který se zdál zcela reálný a o němž miliony lidí věřily, že má vědecký základ, k přesvědčení, že jde o nereálnou utopii“ (s. 33). Problémem je, že autor vůbec nereflektuje skutečnost, že „socialismus“ byl v poválečné Evropě skloňován prakticky úplně všude... ovšem různí politikové a ekonomové či publicisté si pod ním představovali velmi rozdílné společenské systémy – většinou diametrálně odlišné od konceptu socialistické diktatury, prosazované Sovětským svazem na území jím mocensky ovládaném. Autor se ani nevyjadřuje k tomu,

1 Především Jindřich DEJMEK a kol., *Československo. Dějiny státu*, Praha 2018. Soudím, že by v této souvislosti měla být připomenuta též kniha Jan KŘEN, *Čtvrt století střední Evropy. Visegrádské země v globálním příběhu let 1992–2017*, Praha 2019, navazující na klasickou, pro téma zásadní, Rychlíkem nicméně „přehlédnutou“ práci téhož autora: Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.

2 Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha 2012.

že i v Československu si konkurovaly velmi rozdílné vize „socialismu“: vedení KSČ o této diskrepanci dobře vědělo a užilo ji k manipulacím společností a k likvidaci „socialistické“ politické konkurence.

Kniha je rozdělena do sedmi, dále bohatě členěných kapitol, vybavených rozsáhlým aparátem, odkazujícím (poněkud v rozporu s autorovým koncepčním prohlášením v předmluvě) primárně nikoliv na prameny archivní provenience, ale spíše na bohatou sekundární českou a jazykově anglickou literaturu. (Na početnou, i česky tištěnou produkci německých autorů – exemplárně Peter Heumos³ – k československým poválečným dějinám autor bohužel prakticky zcela resignoval.)⁴ Odlišný, tedy badatelský charakter by měla mít závěrečná kapitola „Konec komunistického režimu“ (s. 317–366). Zde ovšem Rychlík vytěžil spíše než archivní fondy především vzpomínkové publikace prominentních účastníků listopadového dění, a to z obou stran pomyslné barikády.

Rychlíkův text se plně soustřeďuje na vnitřní dějiny Československa, jen v náznacích autor připomíná dění v Sovětském Svazu nebo jeho satelitních státech, širší kontexty nechává mimo úhel pohledu. Nic proti tomu, ale ať chceme nebo nechceme, byli jsme od konce války součástí sovětské sféry vlivu a dění v Československu bez něj nejde popisovat. Je-li tedy na s. 44 konstatování, že „Československo odmítlo na nátlak Moskvy účast na Marshallově plánu a Západ je definitivně odepsal jako sovětský satelit“ a na protější s. 45 autor tvrdí: „Komunistický režim v Československu zde proto nebyl nastolen v důsledku přímé vojenské přítomnosti... ale byl důsledkem komunistického státního převratu. Ten měl podporu nezanedbatelné části obyvatelstva, přičemž ještě větší jeho část byla pasivní nebo lhotejná,“ dopouští se autor zřejmého protimluvu: Buď tedy byla naše republika již 1947 sovětský satelit, nebo se tu až o rok později komunistická diktatura etablovala bez přímého sovětského vlivu interním pučem.⁵

Rychlík připomíná, že si jeho kniha v naznačeném rámci „všímá především zlomových událostí politického a sociálního vývoje“ a „zvýšená pozornost je věnována poměrně krátkému období let 1968–1969“. Po kratší, faktograficky ne zcela spolehlivé⁶ kapitole

3 Kupříkladu Peter HEUMOS, „*Vyhráme si rukávy, než se kola zastaví!*“ *Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968*, Praha 2006.

4 Z nejnovějších publikací zmiňme alespoň Martin SCHULZE-WESSEL, *Pražské jaro. Průlom do nového světa*, Praha 2018.6.

5 Možná by autorovi pomohla znalost knihy Rüdiger ALTE, *Die Außenpolitik der Tschechoslowakei und die Entwicklung der internationalen Beziehungen 1946–1947*, München 2003; srovnej moji recenzi: *Soudobé dějiny* 14, 2007, s. 154–162.

6 Rychlík bohužel zcela ignoruje produkci Česko-německé komise historiků. Velmi patrné je to na jeho líčení vražedných protiněmeckých excesů z léta 1945 na s. 48. K masakru v Ústí nad Labem srovnej Vladimír KAISER, *Konec války a vyhnání Němců z Ústecka*, in: Detlef Brandes – Edita Ivaničková – Jiří Pešek (ed.), *Vynutěný rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*, Bratislava 1999, s. 157–170, zde s. 165, kde je vyloženo, že „pachatelé masakru prokazatelně nebyli ústečtí Češi. Jednalo se o příslušníky RG, Svobodovy armády, rudoarmějce a velké množství těsně před masakrem do Ústí přibývajících civilistů.“ Československá policie – v rozporu s Rychlíkovým míněním – proti nim zasahovala. K „brněnskému pochodu smrti“ pak srovnej: Emília HRABOVEC, *Vertreibung und Abschub*.

o létech před 1948 tak následuje rozsáhlejší líčení o „budování základů komunistického systému“ do roku 1953 a krátká třetí kapitola o „Období tání a nového tuhnutí let 1953–1960“. Kupodivu ještě kratší (s. 167–189) je kapitola o Zlatých letech šedesátých. Je to mj. dáno tím, že autor ponechává zcela stranou pozornosti veškerou kulturu, a to jak v jejím tvůrčím nebo také elitářském, ale právě v této době mimořádně politickém výměru, tak v její „kulturně-civilizační“ či recepční dimenzi.⁷ Jen kratičkou zmínkou (s. 209n.) je dotčena problematika církví v české části republiky a jejich oživení, resp. snahy o nové společenské působení. Právě pro „dlouhá“ šedesátá léta vede ovšem tento Rychlíkův „bezkulturní“ náhled, rezignující na výklad dění a proměn sociální, kulturní a generačně „mentální“ struktury společnosti v Československu k masivním deformacím prezentovaného obrazu. Kultura se ale právě v této době proměnila v jednoznačné, stranou však jen částečně kontrolované či dokonce řízené politikum.

Je to bohužel patrné i tam, kde autor přece jen kulturní téma zmíní, např. v podkapitole o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů (s. 185nn.). Tam přece nešlo jen o to, co „spektakulárního“ kdo z mladých komunistických literátů řekl kritického na adresu rodné strany, jak dokládá Rychlík podle sjezdového protokolu. Snad podstatnější byla skutečnost, že tu mladá a vzdělaná komunistická elita před zraky široké veřejnosti frontálně atakovala generačně starší, strnule nekulturní stranický establishment, který ji v té chvíli nebyl schopen zablokovat, resp. ani se v situaci pořádně zorientovat. O vnímání významu takovýchto kulturních událostí svědčí např. skutečnost, že si Antonín Novotný poté nechal od StB vypracovat souhrnnou zprávu o tom, co tento sjezd znamená z hlediska politické moci. StB se přitom před sjezdem obávala jen či daleko spíše vystoupení nebezpečného nekomunisty Václava Havla, kterého Rychlík ani nezmiňuje.⁸

Politika období „Pokusu o reformu systému“, tedy léta 1968 a 1969 až do pádu Alexandra Dubčeka, je pak v (syntetizující) knize probrána opravdu snad až příliš detailně (s. 191–251). Bohužel však ani tady se od autora nedozvíme nic o roli a vlivu kulturních a vědeckých elit na proměny politiky a jejího vnímání společností. Přitom práce reformních týmů Radovana Richty, Pavla Machonina a Zdenka Mlynáře nebyla širokou společností sledována s menším zájmem než reformní ideje Šikova týmu. Konec konců i slavný manifest „Dva tisíce slov“ z 27. 6. 1968 (srovnej s. 213) nebyl intelektuálním dítkem Ludvíka Vaculíka, který ho literárně zformuloval, ale produktem skupiny vědců (Otto Wichterle,

Deutsche in Mähren 1945–1947, Frankfurt a. M. 1995, s. 96–103, kde upřímně protičesky orientovaná autorka pro samotný pochod v pramenech žádné mrtvé nezjistila, připomíná však bezmála 500 obětí epidemie úplavice v táboře Pohořelice, kde byli vyhnáni brněnští Němci následně internováni.

7 Stačilo by, kdyby autor vzal na vědomí vynikající úvodní pasáže velkých Dějin české literatury poválečného období, zde konkrétně Kateřina BLÁHOVÁ, *Politické a kulturní souvislosti*, in: Pavel Janoušek (ed.), *Dějiny české literatury 1945–1989. III. 1958–1969*, Praha 2008, s. 15–49. Podobně je ovšem „vytěsněna z optiky“ výkladu výtvarná problematika nebo např. proměny vysokých škol oné doby.

8 Autor bohužel nepřihlédl k – příznemje publicistické – knize Karla KAPLANA, *Všechno jste probráli. Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*, Praha 1997.

Jan Brod, Miroslav Holub, Bohumil Sekl). Ti mladého bouliváka požádali o literární ztvárnění jimi připraveného podkladu, text s ním pak dopracovávali a posléze také hájili v televizi.

Rychlík ale nepíše ani o jindy nepředstavitelně vlně občanské iniciativy, onoho nedlouhého, z báze populace vycházejícího pokusu o ustavení struktur občanské společnosti mj. v celé řadě spolků a platform populární kultury. Především šlo o převzetí celé řady politických i nepolitických, ale zpolitizovaných agend do nestranických rukou. To vše situaci pro vedení strany i státu zcela neočekávaně dynamizovalo. Rychlíkův text je informačně hustý a většinou nesporně zajímavý – jen svým zaměřením na „ryzí politiku“ poněkud jednostranný. Sdělení, že „Hlavní příčinou porážky reformního hnutí byla bezesporu sovětská intervence a z ní vyplývající fakticky permanentní sovětská vojenská okupace“ (s. 250) vyznívá pak poněkud málo překvapivě.

Obsáhlá je také kapitola o „Období normalizace a přestavby“. Čtenáře poněkud zarazí prezentace normalizačních čistek (s. 262–270) jako akce, týkající se v podstatě výhradně členstva KSČ, silových složek a politicko-správního aparátu státu. Stávající – kupodivu nepříliš početná a v nemalé míře na politickou sféru fixovaná – literatura přece jen ukazuje, že vlnou normalizačních čistek byli postiženi také (straničtí i nestraničtí) zaměstnanci nižší státní správy a níže stojící pracovníci médií, kulturních institucí, vysokých škol a Akademie věd. I v těchto nižších sférách se podíl lidí, propuštěných z práce, sesazených z vedoucích a kvalifikovaných míst na nižší nebo zcela podřadné pozice pohyboval mezi třetinou a dvěma třetinami.⁹

Represe se tedy neomezily na politické špičky, umělce a kulturní pracovníky v centru státu, ale nabyly plošně generální charakter: postihly také technické, komerční a odborné zaměstnance továren, zemědělských podniků atd., a to až na lokální úroveň.¹⁰ Neudiví pak, že autor následně přichází s – konkrétně neargumentovaným, ani odkazem na literaturu neopatřeným, ale v revisionistickém dějepisectví oblíbeným – konstruktem „jakési tiché smlouvy“ mezi režimem a občany, „na základě již jim zaručil slušnou životní úroveň výměnou za vzdání se jakékoliv skutečné veřejné činnosti“ (s. 270).

Pro v řadě ohledů dosud málo prozkoumanou dobu normalizace Rychlík zajímavě využil mj. dobové legislativy jako pramene poznání „běžného života“. V centru výkladu ovšem stojí podkapitola „Represe a opozice proti normalizačnímu režimu“ (s. 291–301), podrobně líčící politické opoziční aktivity a samozřejmě zejména Chartu 77. Je škoda, že obsahu Prohlášení Charty 77 věnoval autor pouhé čtyři řádky, zatímco pět stran spotřeboval na popis kolotoče represí po jejím zveřejnění. Jako „z hlediska potřeb režimu a boje proti chartistům skvělý tah“ vidí autor tzv. Antichartu, tedy „Provolání československých výborů uměleckých svazů“ z 28. ledna 1977 (s. 297). Ta podle něj měla „ukázat chartistům, že jsou

9 Srovnej J. KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, s. 868n.

10 Srovnej Jaroslav CUHRA a kol., *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí Československa 1948–1989*, Praha 2012, a zejména – unikátně pro jednu vybranou v podstatě periferní oblast Čech: Jiří MAŇÁK, *Od ústupu k porážce, od omezování k likvidaci. Postup „normalizace“ a jeho vyvrcholení v „očistě“ liberecké okresní organizace Komunistické strany Československa*, Praha 2011, zde zejména s. 76–92.

i v intelektuálních a především uměleckých kruzích izolování a nemohou z prostředí tzv. šedé zóny počítat s žádnou podporou“ (tamtéž), a za druhé měla diskreditovat ty umělce, kteří ji podepsali. Připomeňme k tomu, že nešlo jen o umělce. Nucené podpisy protestů proti Chartě se staly plošnou, nikoliv výjimečně však – např. v továrnách – zcela formálně realizovanou akcí. Uvědomíme-li si, kolik podobných nucených podpisových kampaní společnost prodělala od roku 1948, je možno se tázat po reálném smyslu Anticharty. Nebylo to jen bezmocné sebeukájení strany, která nevěděla, jak s tímto fenoménem naložit?

A je také nutno diskutovat, do jaké míry je relevantní autorovo mínění, že „Charta zůstala především intelektuálním hnutím a až do roku 1988 byl její dopad poměrně malý“ (s. 299). Ano, autor má pravdu, že širší české dělnické vrstvy se na rozdíl od sousedního, opakovaně tvrdě hladovějícího Polska do protirežimních akcí nezapojovaly. Ale chtěla Charta 77 něco takového? V jejím Prohlášení přece výslovně stojí: „Charta 77 není organizací, nemá stanovy, stále orgány a organizačně podmíněné členství. Patří k ní každý, kdo souhlasí s její myšlenkou, účastní se její práce a podporuje ji. Charta 77 není základnou k opoziční politické činnosti.“ Kdyby se Rychlík tak důsledně nevyhýbal kulturním tématům, musel by se vyrovnat i s fenoménem explosivně silícího samizdatu (připomeňme klíčovou iniciační roli edic *Petlice* a *Expedice*) a s poměrně velkým nárůstem aktivit nezávislé i „šedé“ kultury po odeznění několikaletého šoku z vlny represí proti Chartě a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných.

Charta se stala impulsem pro široce založený rozvoj alternativní kultury, resp. aktivit šedé zóny. To bylo v českém prostředí také relevantnější než pokoušet se o založení nezávislých odborů, podobných Solidaritě. Možná by autorovi k pochopení záměrů autorů a představitelů Charty pomohlo, kdyby se seznámil s klíčovou, od samizdatových i zahraničních vydání roku 1986 dodnes opakovaně v ČR i řadě zemí světa vycházející knihou *Dálkový výslech*, v níž Václav Havel odpovídal na otázky Karla Hvižďaly. Výklad o této fázi husákovské normalizace by snad měl obsahovat též připomenutí i u nás přímo šířeného nebo rozhlasovým vysíláním ze Západu zprostředkovaného, světově známého Havlova eseje „Moc bezmocných“ z roku 1978. Rychlík však Havla nerecipuje... Nečiní tak dokonce ani v tom, co sám Havel deklaroval o svém zatčení při Palachovu týdnu 1989: nešlo o pokládání kytice k pomníku sv. Václava (s. 312n.). Havel byl zatčen bez účasti na této akci, jíž pouze z dálky přihlížel: „Lapili mne až cestou domů, nesmyslně mne odsoudili na základě falešných výpovědí...“¹¹

Kapitola „Konec komunistického režimu“ nejprve stručně zasazuje československý převrat do mezinárodních souvislostí a poté podává podrobný chronologický přehled dění během listopadové revoluce. Rychlík soudí, že k masakru na pražské Národní třídě 17. listopadu 1989 (k formulaci „policie demonstranty brutálně zbila a několik z nich těžce zranila“ s. 320, dodejme, že podle řady svědectví šlo o nejméně 500 osob, které vyhledaly nemocniční ošetření) došlo v důsledku „naprosté neschopnosti policejních důstojníků“ (s. 322), zkomolení vydaných rozkazů a v rozporu s vydanými politickými instrukcemi.

11 Václav HAVEL, *Prosím stručně. Rozhovor s Karlem Hvižďalou, poznámky, dokumenty*, Praha 2006, s. 37.

Možnost, že šlo o cílenou, možným záměrům původců se však vymknuvší akci části silových složek, hodlajících diskreditovat Jakešovu garnituru a převzít moc, autor odmítá a prohlašuje za „spikleneckou teorii“, resp. bagatelizuje.

Skutečnost, že tato kapitola je opřena o velmi specifický výběr pramenů, resp. memorabilních svědectví, dokládá např. skutečnost, že všeobecně známou informaci o vstupu pražských divadel do stávky již v neděli 19. listopadu autor neopírá o jejich materiály nebo svědectví účastníků, nýbrž o situační zprávu StB. Je zarážející, jak málo autor vzal na vědomí klíčovou roli studentů v úvodní fázi revoluce. Je příznačné, že např. jména studentských vůdců se v knize vůbec neobjevila.¹² Zato vzpomínky a názory tehdejších stranických i státních představitelů „starého režimu“, a to i na nižších úrovních, dostaly nadproporční prostor, včetně obsáhlých citací zejména z publikovaných pamětí nebo edice stenogramů posledního mimořádného zasedání ÚV KSČ 24. listopadu.¹³ Právě o něm vyprávějí v kapitole obsáhlé pasáže, obdobně jako o postojích různých složek mocenské báze režimu, zcela překvapených během událostí. Je pouze otázkou, zda toto vše patří do knihy se syntetickým nárokem.

A opět je třeba položit otázku, zda je pro pochopení listopadové revoluce významnější mnohdy velmi podrobný popis událostí (např. informace, že generální stávka 27. listopadu nebyla všeobecná: „zúčastnily se jí asi tři čtvrtiny, podle jiných údajů jen dvě třetiny závodů a podniků a prakticky zcela stranou zůstala JZD,“ s. 349), nebo spíše např. bližší než jen třířádkové seznámení s poměrně obsáhlým a skutečně obsažným programovým dokumentem Občanského fóra „Co chceme“ z 26. listopadu. Výklad je přeplněn, nejednou procedurálními, podrobnostmi. Je to ostatně pro výklad symptomatické: Rychlík se v této kapitole postavil na pozici režimního legitimismu a otevřeně kritizuje aktéry – nevím, zda spíše představitele OF a VPN, nebo přímo celou revoltující část společnosti – pro nedemokratičnost prosazování „revolučních osobností“ do zastupitelských orgánů a klíčových funkcí.

Příkladně patrné je to při líčení volby Václava Havla prezidentem republiky. Tento akt je (na základě svědectví pozdějšího předsedy KSČM Jiřího Svobody) charakterizován jako „pečlivě naaranžovaný“, přičemž „způsob, jakým byla zajištěna ‚poslušnost‘ poslanců, měl daleko k demokratickým pořádkům a připomínal naopak móresy komunistické diktatury“ (s. 365). „Listopadová ‚něžná‘ revoluce byla jakýmsi ‚antiúnorem‘: zatímco převrat v únoru 1948 v Československu nastolil sovětský typ socialismu, převrat v listopadu 1989 naopak odstartoval jeho demontáž. Také převzetí moci proběhlo obdobným způsobem, totiž tak, že nové politické elity deroucí se k moci stupňovaly každý den tlak na stávající vedení státu, které se dostalo do defenzívy a z obav z krveprolití raději moc dobrovolně odevzdalo“ (s. 365n.).

Každý má právo na to, vykládat dějiny vlastním způsobem. Profesionální historik ovšem má respektovat základní faktografii, a tedy účelově nemanipulovat historické skutečnosti. Byl-li komunistický převrat roku 1948 (konec konců i podle Rychlíkova líčení,

12 Jen ilustrativně připomeňme: Marek BENDA – Šimon PÁNEK – Monika MacDONAGH-PAJEROVÁ, *Studenti psali revoluci*, Praha 1990.

13 Srovnej Poslední hurá. Tajné stenografické záznamy z posledního zasedání ÚV KSČ v listopadu 1989, Praha 1992.

s. 68) moderován do Prahy přicestovavším náměstkem ministra zahraničí SSSR Valeriánem Zorinem, přičemž komunisty řízená policie, armáda a ozbrojené stranické milice ovládaly hlavní město i ostatní významná centra, byla tedy ozbrojená moc v plném jejím rozsahu v rukou komunistické elity a vlády. Naopak nikdy jsem se dosud nesetkal s informací o existenci ozbrojených složek OF. To naopak deklarovalo a reálně provozovalo – masami demonstrujících občanů reprezentované – nenásilí. Nadarmo nepatřilo ke klíčovým heslům listopadových týdnů: „Nejsme jako oni!“ OF pak dění dirigovalo ze Špalíčku u Václavského náměstí, nikoliv z některé z ambasád. A jestli „stávající vedení státu“ dobrovolně odevzdalo moc v obavách z krveprolití, pak snad jedině ve strachu z rozbitého nosu v důsledku uklouznutí na schodech, po nichž odcházelo...

Ani puč z února 1948, ani pokojná revoluce podzimu 1989 nebyly interní českou nebo československou záležitostí, neodehrály se ve vzduchoprázdnu. V prvním případě se Československo dostalo již s předstihem do sovětské sféry a aktuální nepřítomnost Rudé armády v zemi vlastně nehrála roli – mohla se dostavit v rámci hodin. V druhém případě byla předpokladem nerušeného průběhu středoevropských revolucí zásadní existenční krize, v podstatě začínající imploze sovětského impéria, která zcela vyvedla z konceptu, resp. paralyzovala většinu komunistických satelitních režimů a otevřela dveře nekrvavým, ale zásadním vnitřním změnám, na nichž se podílely i se současným stavem nespokojené segmenty dosavadních elit. Škoda, že Jan Rychlík ponechal v knize tyto širší horizonty československého příběhu stranou pozornosti. A ještě větší škoda, že si zejména v závěru knihy do značné míry osvojil pohled těch, koho právě listopad 1989 odsunul na – mnohdy poměrně pohodlné – smetiště dějin.

Jiří Pešek

Vladimír ŠTEFKO a kol.

Dejiny slovenského divadla I. (do roku 1948)

(= Slovenské divadlo)

Bratislava, Divadelný ústav 2018, 736 s., ISBN 978-80-8190-039-6.

Kultura je jeden ze základních elementů, který utváří identitu národa. Divadlo je poté jednou z jejích nejvýznamnějších složek. Jeho prostřednictvím národ prezentuje svůj vývoj a proměnu v čase. Často tak reflektuje a reaguje i na historické dění. Na Slovensku tomu nebylo jinak. *Dejiny slovenského divadla* jsou po mnoha desetiletích neodmyslitelně propojené i s historií divadla českého. Je tedy logické, že s napětím vyhlížíme díla, která se věnují divadelní historii ve dvacátém století, neboť kvalitní tematické literatury není mnoho. Nejinak tomu bylo s prvním dílem *Dejiny slovenského divadla*, kterému se věnuje tato recenze a o jehož intenzivní přípravě se už nějakou dobu vědělo. *Dejiny slovenského divadla II.* byly posléze vydány na konci roku 2020,¹ k příležitosti 100. výročí založení Slovenského

1 Vladimír ŠTEFKO a kol., *Dejiny slovenského divadla II. (1948–2000)*, Bratislava, Divadelný ústav 2020, 1200 s., ISBN 978-80-8190-066-2.